

Niko Kuret
Dve nemški pasijonski predstavi v Kranju
(1730 in 1771)

Ob robu religiozne dramatike 17. in 18.stoletja na Slovenskem, ki je bila sprva latinska in nemška, žele pozneje tudi slovenska, ostajata dve pasijonski predstavi, ki so ju igrali v 18.stoletju v nemškem jeziku v Kranju.¹ Obe sta ostali doslej v senci drugega dogajanja. Josip Ž o n t a r ju v svoji "Zgodovini mesta Kranja" ne omenja.²

1.

Prva, iz l.1730, je sicer vsaj od l.1857 v evidenci. O njej je poročal dr.Henrik C o s t a na mesečnem sestanku (nemškega) Zgodovinskega društva za Kranjsko.³ Spomnil se je je tudi Avgust D i m i t z nekaj let pozneje na sestanku istega društva, nato pa še v svoji (nemški) Zgodovini Kranjskega.⁴

Po zaslugi H. C o s t e pa imamo vsaj nekaj podatkov o tej predstavi. Predvsem je navedel popolni naslov rokopisa igre, ki ga je bil kupil "pri kramarjih" kot del Buzet-Reigersfeldovega arhiva, prodanega l.1837 na sodni dražbi. Naslov se glasi: *Das Leiden unsers Herrn und Heilandes Jesu Christi. Vollständig vorgebracht. N.B. Welches zu Krainburg auf dem öffentlichen Platze den 6. April 1730, als ein schmerzvolles Tragöd, allen nicht ohne häufigen Thränen ist vorgestellt worden.*

1 Samo mimogrede sem ju omenil v predavanju na simpoziju "Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi" na filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani 1987 (Versko [duhovno] gledališče na Slovenskem v obdobju baroka). Ljubljana 1989 (= Obdobja 8) str.395-416.

2 Ž o n t a r, Josip: Zgodovina mesta Kranja. Ljubljana 1939.

3 Mittheilungen des Historischen Vereins für Krain, 12 (Laibach 1857) 69-70 (XIII. Monatsversammlung. 3. Herr Dr.H.C o s t a besprach "ein Passions-Schauspiel in Krain".)

4 D i m i t z, August: Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813, IV. Laibach 1876, 156-157.

Igra, piše H. C o s t a, je pisana v knittelverzih in razdeljena na petnajst prizorov ("Vorstellungen"), ki jih uvaja Prolog. Posamezni prizori se končajo z intermedijem, ki ga poje ali govori Genij ob gasbeni spremljavi. V načinu zbora stare grške tragedije, pravi H. C o s t a, izraža intermedij refleksije in čustva ob odigranem prizoru. Samo po 6. prizoru ga nadomešča latinska in ne nemška pesem hudičev, ki snemajo obešenega Juda z drevesa in ga nesejo pokopat. Intermedija tudi ni po 11. prizoru, Pasijon pa sklene nastop Luciferja. V igri nastopajo: Kristus s svojimi učenci, od katerih imata Peter in Janez govoreči vloge, potem Juda, Marija, Marija Magdalena in Veronika, Herod, Pilat s farizeji, od katerih jih ima 6 govoreče vloge, Ana, Kajfa, Malh, dekla vélikega duhovnika, biriči, 4 govoreči rablji in 4 govoreči hlapci rabljev, vojak (sam), 3 nosači mučilnih orodij, mestni stražar, ki oznanja Kristusovo smrt, oba razbojnika, govoreči angel, govoreči in pojoči genij, več hudičev, ki govorijo in pojo, ter Lucifer.

Prolog govori "žalosten" genij, ki "žalobno (kläglich)" poje in začenja z verzom: "O trauriger, schmerzenvoller Tag etc.", konča pa z besedami: "Ich gehe und den Anfang mache."

Prizori so bili takole naslovljeni:

- *Prvi prizor*: Kajfa se posvetuje s farizeji, kako bi Jezusa ujeli.
- *Drugi prizor*: Kristus se poslavlja od svojih dragih učencev in od svoje časti vredne matere.
- *Tretji prizor*: Jezus gre z učenci na vrt, kjer poti krvavi pot.
- *Četrti prizor*: Kristusa privedejo k Anu.
- *Peti prizor*: Kristusa predstavijo Kajfi.
- *Šesti prizor*: Jezusa privedejo navsezgodaj napol mrtvega iz ječe pred Kajfo in zbrani veliki zbor.
- *Sedmi prizor*: Kristusa zvezanega privedejo pred Pilata.
- *Osmi prizor*: Jezusa privedejo od Pilata k Herodu.
- *Deveti prizor*: Kristusa v beli norčevski obleki privedejo spet pred Pilata.
- *Deseti prizor*: Kristusa vlečejo biriči in rablji h kronanju.
- *Enajsti Prizor*: Pilat predstavi Kristusa ljudstvu. Ecce homo.
- *Dvanajsti prizor*: Pilat obsodi Jezusa na smrt.
- *Trinajsti prizor*: Kristusa, obloženega s težkim križem, vodijo skozi mesto Jeruzalem na goro Kalvarijo.
- *Štirinajsti prizor*: Kristusa križajo.
- *Petnajsti prizor*: Kristus spregovori sedmero besed.

Toliko Henrik C o s t a, to pa je tudi vse, kar smo o tej predstavi vedeli. Vprašanja se kopičijo, predvsem seveda: kdo je Pasijon uprizoril, kdo je igral?

V tistem času so v Kranju vodili vsako leto pasijonsko *procesijo*⁵. Prirejati jo je začela Bratovščina rožnega venca, a jo je l.1674 prepustila kapucinom, ki so se bili naselili v Kranju l.1640. Prirejali so jo do l.1757, ko je konvent bratovščine sklenil ustaviti podporo za obleke pri procesiji. Jos. Ž o n t a r je mnenja, da je procesija v Kranju tedaj prenehala.

5 Ž o n t a r n.d. 219 sl. in 242 sl.

Rožnovenska bratovščina in kapucini kot prireditelji nemške pasijonske predstave v Kranju l.1730 ne prihajajo v poštev, zlasti ne zavoljo stroškov in zavoljo dejstva, da velikega aparata za takšno predstavo ne bi bili zmogli. Sicer pa arhivi o predstavi, kakor kaže, molčijo.

V istem letu 1730 smemo sklepati o pasijonski predstavi v Ljubljani. Prirediti bi jo bili mogli samo *nemški potujoči komedijanti*.⁶ Avg. Dimitz je otel pozabi spor, ki je s tem v zvezi nastal med deželnim vicedomom in škofijskim generalnim vikarjem.⁷ Kakor v prejšnjih sezonah so tudi v sezoni 1729-30 nastopali v Ljubljani "neki inozemski komedijanti". Igrali pa so tudi v postnem času, češ da predstavljajo duhovne igre, ljudstvo pa da se nad tem pohujšuje. Škof je vicedomu po svojem generalnem vikarju očital dovoljenje, ki ga je izdal komedijantom. Vicedom mu je ostro odgovoril, nakar se je škof pritožil na dvor. Z dekretom z dne 4. marca 1730 je dvor nato vicedomu ukazal, naj igre takoj ustavi in o tem dvoru poroča. Dne 20. marca 1730 je vicedom sporočil, da je v Ljubljani gostujočim komedijantom res dovolil igrati v postu "nekakšne komedije", ki da jih navaja v prilogi (ali jih celo prilaga, priloga ni ohranjena), za kar da ni imel pomislekov, ker da so isti komedijanti te komedije igrali pred tremi leti v Gradcu, pred dvema letoma pa v Salzburgu, torej v "duhovskem mestu" (in einer geistlichen Stadt). Tudi sam da si je ogledal vse (štiri) komedije, ki da so jih igrali prav spodbudno in duhovito ("geistreich") in jih je mogoče primerjati bolj *oratoriju* kakor komediji ("mehr einem Oratorio als einer Comödie"). Končno morajo imeti ljudje (sc. igralci) svoj kruh in da zato ni mogel ukrepati drugače. Sicer pa je bila ob prejemu dekreta zadeva že brezpredmetna, komedije so bile že odigrane ...

Pri tej kontroverzi se kaže ustaviti ob marsičem. Vicedom je verjetno dobil v roke besedilo predstave in ga predložil dvoru. Predstava je bila "spodobna in duhovita (duhovna?) - (geistreich - geistlich?). Imenuje jo "komedijo". Rokopis sam jo imenuje sicer "tragedijo" (gl. zgoraj), toda terminologija je bila tedaj še negotova. Tudi Andrej Schuster D r a b o s n j a k je blizu 100 let pozneje (1818) svojo pasijonsko igro imenoval "*Komödia* od celiga grenkiga terplenja ..." Pravi naslovi "duhovnih komedij" potujočih igralcev niso sporočeni. V igrskih sporedih potujočih komedijantov v Ljubljani, ki jih *passim* navaja D. L u d v i k, se nobena igra ne navaja kot "pasijon". (Prva izjema je nemška igra, ki so jo jezuitski dijaki igrali v Ljubljani in jo kronika navaja kot igro "De passione Domini"⁸) Med štirimi "komedijami", ki so jih igrali nemški komedijanti v postnem času 1730 v Ljubljani, je torej mogla biti tudi *pasijonska igra*.

Gostovanja in delo nemških komedijantov v Ljubljani je izčrpno raziskal Dušan L u d v i k. Prihajali so k nam v glavnem čez Brenner, skozi Pustriško dolino in Koroško v Ljubljano, od koder so šli naprej, skozi Gradec do Dunaja. Vmes so krenili v manjše kraje, v Celje, Ptuj, Varaždin. *In očitno tudi v Kranju!*

6 Izčrpno študijo o njih je napisal Dušan L u d v i k: Nemško gledališče v Ljubljani do l.1790. Ljubljana 1957.

7 Mittheilungen des Historischen Vereins für Krain, 18 (Laibach 1863) 60 (2. Die deutschen Comödianten in Krain.)

8 Gl. D o l i n a r, France Martin: Das Jesuitenkolleg in Laibach und die Residenz Pleterje, 1597-1704. Ljubljana 1976, 197.

Prvi nemški komedijanti so nastopili pri nas že l.1653, vrstile so se različne družine, imenovala so se v glavnem "Copagnie der Hoch-Teutschen Comoedianten". pridobiti so si morale dovoljenje gledališkega urada (Obrist Spielgrafenamt, od 1384), v Ljubljani sta si lastila pravico podeljevanja igralskih licenc tako deželni glavar kakor vicedom - kompetence niso povsem jasne. Z dedikacijami magistratu ali deželnemu glavarju so si igralci pridobili olajšave ali denarno podporo (gratifikacijo). Določene so bile letne dajatve (za igranje v eni sezoni- Jahresschilling) in odkup igralskega lista (privilegija). Določeno vsoto je zahtevala tudi mestna blagajna, za igranje v "kolibi" na trgu je bilo treba plačati tržno pravico in najemnino za prostor.

Večina gostujočih kompanij je znana po imenu, zlasti še po imenu svojega principala (vodje). Škoda, da D. L u d v i k za sezono 1729-30 ni mogel navesti imena gostujoče kompanije. (Nastopanje te kompanije je sprožilo zgoraj navedeni spor med vicedomom in generalnim vikarjem!). Sezona 1729-30 je trajala od oktobra 1729 do 23.marca 1730, ko je bila pepelnica. Postni čas je trajal do 9. aprila, ko je bila velikonočna nedelja. V postu ni bilo profanih predstav, toda igralci niso počivali, saj tudi zavoljo zaslužka niso mogli in smeli (to je velikodušno upošteval tudi vicedom!). V postnem času so pač igrali "duhovne igre". To potrjuje vicedom v svojem odgovoru na dvorni dekret. Čudno pa je, da v igrskih sporedih vseh v Ljubljani gostujočih kompanij D. L u d v i k ni mogel navesti naslova nobene take igre, tudi pasijonske ne! Toda tudi duhovne igre so razburile nekatere prepotentneže, da so se pritožili škofu. Vicedom pa žal ne omenja podrobnosti, kaj šele naslova tistih štirih komedij, ki si jih je sam z zadovoljstvom ogledal. *Več ko verjetno je pač, da je bila vmes pasijonska predstava.* Morda so jo igrali štirikrat?

Igralci so očitno izkoristili postni čas za *gostovanje* v Kranju. D i m i t z o v o pisanje o tem je dvoumno ali nejasno. Razumeti ga je mogoče tako, kot da so igralci iz *Kranja* odšli gostovat v Ljubljano ("Dieses geistliche Schauspiel wurde ... auch in Laibach aufgeführt"). To seveda ne drži, bilo je ravno nasprotno. Pasijonska predstava je bila v Kranju 6.aprila 1730, na veliki četrtek. Potekala je, kakor pove, "na javnem trgu" v Kranju. Potujoči igralci so tedaj v Ljubljani igrali v starem rotovžu ali v dvorani lontovža. V obeh dvoranih so scenske naprave verjetno ustrezale zahtevam baročnega gledališča - igram nemških komedijantov in operam italijanskih operistov. Predstava v Kranju na prostem pa je zahtevala velike priprave, dasi smemo domnevati, da so kompanije - podobno kakor moderni cirkusi - vozile v pratežu potrebno scenerijo z rekviziti, s kostumi itd. s seboj.

To je tudi vse, kar o nemški pasijonski predstavi l.1730 v Kranju lahko povemo.

Rokopis besedila, ki ga je H. C o s t a kupil po l.1837 pri nekem starinarju v Ljubljani, je podedoval njegov sin Etbin. Po njegovi smrti l.1875 so del njegove zapuščine z rokopisom pasijonske igre vred *prodali Carski knjižnici v St.Petersburgu*. Šlo je verjetno za izvod, ki ga je kompanija morala predložiti mestnemu poglavarstvu, ko je prosila za dovoljenje. Rokopis je za zdaj izgubljen.⁹

9 Gl. članka Josipa M a l a o Etbinu Henriku C o s t i in o njegovem očetu Henriku v SBL I (1925-1932) 83-86. Etbin je umrl 1875, zapuščina je bila torej prodana po tem letu. - Podatek navaja tudi France K i d r i č: Dramatične predstave v Ljubljani do l.1790, v: ČJKZ 5 (1926) 118. - O zadevi sem pisal 17.dec. 1987 kolegu I.V. G u s e v u v tedanji Leningrad, a nisem dobil odgovora.

Domneva H. C o s t e, da je predstava prišla v Kranj s Koroškega (češ da jezik to potrjuje) in da so podobno igro igrali l.1852 v velikem tednu v Liesachu (Lesachtal), je brez podlage. Vprašuje se tudi, ali so to pasijonsko igro po l.1730 še kje igrali.

Igrali so jo 40 let pozneje - *in spet v Kranju!*

2.

Rokopisni oddelek NUK v Ljubljani hrani rokopis nemške pasijonske igre z letnico 1771. Žig na prvem in zadnjem listu pove, da je rokopis hranila sprva ljubljanska Licejska knjižnica (K.k. Lyceal-Bibliothek zu Laibach, ust. 1724), ki se je pozneje preimenovala v Študijsko knjižnico in ga je od nje mogla prevzeti NUK, ter ga uvrstiti v svojo zbirko rokopisov. Zato tudi ni mogoče ugotoviti, odkod je rokopis dobila Licejska knjižnica.

Rokopis obsega 45 listov f° (22x36 cm), str.1-45°. Vezan je v črne kartonske platnice in nosi sig.Mscr.387. Besedilo vlog je pisano s črnilom, didaskalije v glavnem z rdečilom, vse v lepopisni gotici. Žal, so nekatere partije zbledele in težko berljive. Fotokopijo rokopisa si je omislil Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU in jo uvrstil v svojo knjižnico.¹⁰

Na prvi strani sledi dolgoveznemu *naslovu* napoved prologa, nato prva didaskalija. V naslednjem navajam - po C o s t o v e m vzorcu - vsebino posameznih prizorov v prevodu po nemškem izvorniku. V izvorniku se uporablja za "prizor" izraz "Vorstellung".

Pag. 1-2°

*Schmerzhaftte vnd Zächer volle Vorstellung des bitteren Leydens Jesu Christi
Welche denen Mittleidenden Seelen zu Crainburg auf den öffentlichen Schau-Platz
den 25 Martij Anno 1771. alß ein Schmerzen volle Tragedi allen nicht ohne haiffigen
Zäberen ist vorgestellt worden, wie volgt*

NB. zwey Engel komen zum ersten hinaus der erste fangt an also zu recitiren.

Nastopajo: dva angela, drug za drugim, za njima Smrt.

(106 verzov.)

Pag. 3-4.

(1.) "Prvi prizor. Kajfa se posvetuje s farizeji in pismouki, kako Jezusa ujeti."

Nastopajo (po vrsti): 1.farizej - 2. farizej - 3. farizej - 4. farizej - 5. farizej - 6. farizej - Kajfa - Juda - angel.

Intermedij z glasbo, poje "ljubeča duša" (die verliebte Seel).

(70 verzov.)

Pag. 4-6°.

(2.) "Drugi prizor. Kristus se poslavlja od svojih dragih učencev in od svoje časti vredne Matere."

Nastopajo (po vrsti): Kristus - Peter - Janez - (verjetno tudi drugi apostoli) - Marija - angel.

Brez posebnega intermedija.

(140 verzov.)

10 Hvaležen sem vodji rokopisnega oddelka NUK, g. G l a v a n u za fotokopijo rokopisa.

Pag. 7-17^v.(3.) *"Tretji prizor prikazuje večerjo Kristusa Jezusa."*

Nastopajo (po vrsti): Peter - Kristus - sluga Martialis - hišni gospodar Joannes Marcus - dva angela zapored - 1.apostol ("Jünger") - 2. apostol - 3.apostol - 4.apostol - 5.apostol - 6.apostol - 7.apostol - Juda - 10.apostol - 12.apostol - Janez - angel.

(420 verzov.)

pag. 14^v-18.

(4.) *"Četrti prizor prikazuje, kako gre Jezus s svojimi učenci na vrt, moli trikrat k svojemu Očetu, nato ga angel potolaži."*

Nastopajo (po vrsti): Kristus - apostoli - angel - Juda - biriči - vojaki - Malh - 1.Jud - 2.Jud - 3.Jud - 4.Jud.

Intermedij poje "ljubeča duša".

(170 verzov.)

Pag. 18-20.

(5.) *"Peti prizor. Kristusa privedejo k Anu."*

Nastopajo: Malh - Ana - dekla - Peter.

Intermedij z glasbo, kdo nastopa, ni navedeno.

(110 verzov.)

Pag. 22-22^v.

(6.) *"Šesti prizor. Jezusa postavijo pred Kajfo, v Kajfovi hiši ga zaslišijo, zaničujejo in tisto noč zapro v ječo."*

Nastopajo (po vrsti): Malh - 1.farizej - 2.farizej - 3.farizej - 4.farizej - 5.farizej - Kajfa - Kristus - ljudstvo - 6.farizej - 1.Jud - 2.Jud - 3.Jud - 4.Jud.

Intermedij z glasbo, nastopa "ljubeči" genij.

(98 verzov.)

Pag. 22^v-25.

(7.) *"Sedmi prizor. Kristusa navsezgodaj napol mrtvega privedejo iz ječe pred Kajfo in ves zbrani veliki zbor."*

Nastopajo (po vrsti): Malh - Kajfa - Kristus - Juda - hudič - in še 1.hudič - 2.hudič - več hudičev.

Intermedij: hudiči pojejo, ko odnašajo truplo obešenega Jude v pekel.

(126 verzov.)

Pag. 25-27.

(8.) *"Osmi prizor. Judje in rablji privedejo Kristusa z železno verigo okoli vratu pred Pilata."*

Nastopajo (po vrsti): Malh - 1.farizej - 2.farizej - 3.farizej - 4.farizej - 5.farizej - Pilat - Kristus - 6.farizej.

Intermedij: Genij "prav žalostno" poje ob glasbi.

(143 verzov.)

Pag. 27^v-29.

(9.) "Deveti prizor. Kristusa trdo zvezanega (in) z železno verigo privedejo k Herodu."

Nastopajo: Malh - 7.farizej - Herod - (Kristus, ne govori) - 1.Jud - 2.Jud - 3.Jud - 4.Jud.

Intermedij: Genij poje.

(94 verzov.)

Pag. 29^v-32^v.

(10.) "Deseti prizor. Kristusa z vrvmi okrutno zvezanega in z železno verigo okoli vratu, v beli norčevski obleki privedejo od Heroda k Pilatu."

Nastopajo (po vrsti): Malh - Pilat - vsi Judje - paž Pilatove žene - Marija - Kristus - vojak.

Intermedij: Genij poje ob glasbi.

(176 verzov.)

Pag. 32^v-35.

(11.) "Enajsti prizor. Kristus se splazi do svoje obleke, se obleče, a takoj ga popadejo tolovaji (die Schirgantent?), ga slečejo, posadijo na kamen in ga začno kronati."

Nastopajo (po vrsti): Malh - Pilat - Kristus - 1.pismouk - 2.pismouk - 1.Jud - 2.Jud - 3.Jud - 4.Jud.

Intermedij: Ljubeča Duša poje ob glasbi.

(276 verzov.)

Pag. 35-38^v.

(12.) "Dvanajsti prizor. Kristusa okronajo in ga rabelj vsega ranjenega in z železno verigo okoli vratu vodi za Pilatom na visok mostovž, kjer ga predstavijo ljudstvu s Pilatovo pripombo: Ecce homo."

Nastopajo (po vrsti): Kristus - Pilat - 1.farizej - 2.farizej - Judje - Pilatov paž Martelus - drugi Pilatov paž Martianus - 1.rabelj - 2.rabelj - 3.rabelj - 4.rabelj - Malhus.

Intermedij: Genij poje ob glasbi.

(212 verzov.)

Pag. 38^v-41.

(13.) "Trinajsti prizor. Kristusa, obloženega z lesom križa na svojih svetih ramah, vodijo skozi mesto Jeruzalem ven na goro Kalvarijo, na morišče."

Nastopajo (po vrsti): Marija - Janez - Kristus - "cesarjev namestnik" (Pilat?) - Malh - 1., 2., 3. in 4.nosač mučilnega orodja - 1.rabelj - Malhus - 2.rabelj - Veronika - 3.rabelj - 4.rabelj - žene - 1.razbojnik - 2.razbojnik.

Intermedij: Genij poje ob "žalostni glasbi".

(152 verzov.)

Pag. 41-43

(14.) "Štirinajsti prizor. Začenja se Kristusovo križanje, najprej ga z vso močjo pahnejo na les križa."

Nastopajo (po vrsti): Malh - 1.rabelj - 2.rabelj - 3.rabelj - 4.rabelj - Marija - Marija Magdalena - Kristus.

Intermedij: Ob glasbi poje "žalostni" Genij.

(108 verzov.)

Pag. 43^v-45^v.

(15.) "Petnajsti prizor. Kristus na križu izgovori zadnjih sedem besed, umre z nagnjeno glavo. Longinus zasadi sulico v njegovo sveto stran, iz katere priteče kri in voda."

Nastopajo (po vrsti): Kristus na križu - 1.rabelj - levi razbojnik - desni razbojnik - 2.rabelj - 3.rabelj - Malh - 4.rabelj - Marija - Longin - angel - Lucifer.

(Predstavo sklene Luciferjev monolog, konec:)

"NB. Tedaj zažene (sc.Lucifer) krono z glave, žezlo iz roke po tleh in se vgrezne, da ga ni več videti, s tem je žalostna tragedija končana." O.A.M.D.G.et B.V.M. 1771." (122 verzov.)

Celotni obseg 2180 verzov.

O s e b e : Kristus - Peter - Janez - Juda - 8 apostolov (neme vloge) - Malh - Ana - Kajfa - Pilat - Marija Magdalena - Veronika - Longin - Lucifer - 3 hudiči - paž Pilatove žene - 2 Pilatova paža - 7 farizejev - 2 pismouka - 4 Judje - 4 rablji - levi in desni razbojnik - hišni gospodar - sluga - 4 nosači mučilnega orodja - jeruzalemske žene - biriči - vojaki - Judje. - V Prologu in intermedijih: 9 angelov - Smrt - Duša - Geniji. - Vsega 86 govorečih (ali pojočih) vlog in nedoločeno število statistov (žene, Judje, biriči, vojaki).

Ker besedila igre iz l.1730 nimamo, je primerjava besedil nemogoča. Primerjamo lahko samo potek dejanja *po vsebini posameznih prizorov*, kolikor in kakor jo rokopisa navajata. Iz rokopisa iz l.1730 nam je vsebino k sreči ohranil Henrik C o s t a. Pri tem seveda upoštevamo, da razporeditev dejanja dejansko narekujejo evangeliji, ki poročajo o Kristusovem trpljenju (Mt 26, 2-66; 27, 1-66; Mk 14, 1-72; 15, 1-39; Lk 22, 54-65; 5-12; Jan 18, 1-40; 19, 1-37). Sorodnost razporeda igrskega dogajanja je zato nujna in razumljiva, vendar se zdi, da gre v glavnem za isto besedilo, ki je v verziji iz l.1771 doživelo le neznamenit dodatek in malenkostno spremembo.

Formulaciji *naslova* sta sicer različni, *zgradba* po prizorih pa skoraj identična. V obeh predstavah je med prizori vstavljen *intermedij*, ki ga ob glasbeni spremljavi poje "genij" (ali pa "ljubeča" Duša "die verliebte Seel").

Primerjajmo torej, kar nam je na voljo: rokopis 1730 po poročilu H. C o s t e in rokopis 1771, ki se nam je ohranil. Primerjamo lahko samo povzetek vsebine posameznih prizorov, ki ga imata oba rokopisa.

Opis vsebine 1.prizora se ujema v obeh rokopisih, prav tako vsebina 2.prizora. Opis 3.prizora v rokopisu 1730 preide zadnjo večerjo in predstavlja samo Kristusa na vrtu Getsemani, torej že po zadnji večerji. (To se zdi neverjetno, gre morda za C o s t o v lapsus!) v rokopisu 1771 se nadaljuje 2.prizor (Kristusovo slovo) brez intermedija v 3.prizoru (zadnja večerja). Ta prerazporeditev je edina večja razlika v obeh rokopisih. Očitno sta 2. in 3.prizor v rokopisu 1771 celota; ne samo, da med njima ni intermedija, to predvideva tudi scena - vmesna zavesa se razgrne in v zadnjem delu scene se pokaže zadnja večerja! S tem se seveda zaporedje prizorov v obeh rokopisih spremeni.: 4.prizor 1730 = 5.prizor 1771, 5.prizor 1730 = 6.prizor 1771, 6.prizor 1730 = 7.prizor 1771, 7.prizor 1730 = 8.prizor 1771, 8.prizor 1730 = 9.prizor 1771, 9.prizor 1730 = 10.prizor

1771, 10.prizor 1730 = 11.prizor 1771, 11.prizor 1730 = 12.prizor 1771, Sledi spet zamenjava: 12.prizor 1730 kaže Pilatovo sodbo, 13.prizor 1771 pa kaže križev pot, ki je vsebina 13.prizora 1730. zato pa se 14. in 15.prizor spet ujemata v obeh rokopisih.

Sodim, da gre za isti obrazec besedila, ki je doživel le nebitvene spremembe. To sledi tudi iz podrobnosti.

Prolog 1730, ki ga govori angel, se konča z verzom:

Ich gehe und den Anfang mache.

Natanko isti verz najdem v rokopisu 1771, kjer je Prolog sicer razširjen, govorita ga dva angela; drugi angel konča monolog z verzom:

Voll der Trurigkeit soll seyn dein Schmerz.
Ich gehe und den Anfang mache.

Prolog 1771 konča nastop Smrti (s krono na glavi in žezlom v roki!), ki je v rokopisu 1730 ni.

Bistvena naloga pasijonskih iger (in procesij) je bila, da ob nazornem prikazovanju Kristusovega trpljenja gledalce pretresejo in grešnike spreobrnejo. Značilen je zato konec monologa Smrti:

Darum lebt nicht ohne Sorgen,
die ihr mich heut sehet an!
Wer weiß, ob ich nicht schon morgen
bey euch werde klopfen an.

Ta Smrt pa je nemška Smrt, v drugi roki namreč drži puščico ("der grimmig Tod mit seinem Pfeil!"). Slovenska Smrt ima koso, takšno je postavil p. Romuald v svojo pasijonsko procesijo ("der todt zu fueß mit der Seensen"):

Jest sem slepa uender ufe vmorim,
inu Smojo ko fso ueliku shkode sturim (vv 165-167)¹¹

Pri zgradbi igre izstopa predvsem komentiranje posameznih prizorov, ki ga opravlja zdaj "genij", zdaj ("ljubeča") Duša ("die verliebte Seel"). Pravilno primerja H. C o s t a vlogo *genijev* v intermedijih z vlogo *zbor*a v antični tragediji. Po tem dramaturškem sredstvu je segel p.Romuald M a r u š i č, ko je z istim namenom v besedilo svoje pasijonske procesije v Škofji Loki uvrstil *anгле*. (Mimogrede: z angeli se je dosti bolj približal preprostim gledalcem, ki si pod "geniji" pač niso znali predstavljati nič konkretnega!) Toda tudi za genije prav gotovo velja, kar je napisal France K o b l a r o Romualdovih angelih¹²: "Z angeli govori prireditelj množici vse tisto, kar je namen

11 Gl. Škofjeloški pasijon. Diplomatični prepis. Ljubljana 1987, 36-37. - Mimogrede omenjam: "Mrtvaški ples" (Chorea Mortis) so igrali pri ljubljanskih jezuitih 1635 (D o l i n a r n.d. 197).

12 Faksimilirana izdaja besedila škofjeloške pasijonske procesije - Monumenta literarum slovenicarum 11. Ljubljana 1972, XI.

njegove procesije..." In dalje:"... Venomer se menja neposredno dejavni način, ki podobo oblikuje, s tistim elegičnim tonom, ki ob podobah čustvuje ter vzbuja spokorno razpoloženje,. V tej obredni viziji se spajata trdi realizem in pretanjena nežnost ..." To je vsekakor veljalo za slovensko govoreče škofjeloške angele, dosti manj pa za nemško govoreče genije v Kranju, ki jih preprosto množica pač ni razumela!

Nemogoči se nam danes zdijo *dolgovezni parti*, ki so v realnem dogajanju nemogoči in jih sprejemamo kvečjemu v oporo. Kakšna domislica, da npr. Kristus vzvišeno govori med bičanjem!

Gledališko učinkovit je bil brez dvoma nastop *hudiča* (in hudičev) ob nesrečnem Judi. Ko se Juda obesi, zavpije (1.) hudič:

Io Victoria, Io Hencktoria!
Ihr Brüder und höllische Camerathen,
bis dato hat uns noch nie so geraten ...

Hudiči nato plešejo in skačejo okoli obešenega Juda in pri tem pojo:

Aeternum in aeternum ardebis,
aeternum in aeternum lugebis,
aeternum in aeternum deflebis,
aeternum in aeternum manebis.

Nato ga snamejo in odvlečejo.

Neznana domislica se mi zdi usmiljeni (rimski) *vojak*, ki nastopi v 12. prizoru med bičanjem in z mečem preseka vrvi, s katerimi je Kristus privezan k stebru, rablje pa nažene.

Sprevod na Golgoto oznanijo trobente, v obeh rokopisih nastopi mestni čuvaj, ki koraka na čelu sprevoda in oznanja dogajanje:

Komt her Leuthe diser Erde
all ihr Völcker höret zu ...

Povsem neverjetno se zdi, da naj bi v 15. prizoru Longin *prihajal* h križu ("Longinus komt reitend zum Creuz"). Zvesto po legendi pa je Longin slep ("ganz blind kom ich zum Creuz alhier") in je Kristusu sovražen. Jude prosi, naj mu pokažejo, kam naj Kristusa s sulico zabode:

Ich stich ganz blind jezt auf ihn hinein,
damit er ja nimer lebe,
ergissen will ich den Zorn mein
den letzten rest ich dir gebe.

Ko pa Kristusa zabode, nenadoma spregleda in se spreobrne:

O du höchstes Guet, o gnaden Brun,
du bist der wahre Gottes Sohn ...

Igro sklene nastop *Luciferja*. Tudi on ima zlato krono na glavi in žezlo v roki. Izgubil je (bojno) polje in bitko:

Heü, heü, hin ist mein Teufels Gewinn,
was muß ich jetzt anfangen (sic) ...

Srdito si očita in končuje:

Hätt ich gewußt, hätte ich mit Lust
das alles impediret,
allein umsonst, aus ist mein Kunst,
hätt ich besser studiret!
Voll Confusion, wo aus wo an,
wem solt dises nicht kränken!
Wollt lieber schon mit Szepter und Kron
mich in die Höll versenken.

Sledeča didaskalija pravi sicer drugače: Lucifer zažene krono in žezlo po tleh in se vgrezne ("versenket sich"), da ga ni več videti. "Mit disem ist die traurige Tragedi aus."

Sicer pa obe predstavi odpirata vrsto vprašanj, ki bo nanje težko odgovoriti ali pa bodo sploh ostala brez odgovora.

Kako se je mogel ohraniti *rokopis* igre? Na prvem listu je napisan dan predstave, 25. marec 1771. Zato pač ni mogel biti namenjen igralski rabi, ampak drugačnemu namenu. V naslovu se namreč omenja predstava *v preteklem času*. Ali to pomeni, da je bil rokopis (ali vsaj njegov prvi list) napisan *post festum*, po predstavi? Ali pa je bila taka formulacija na "dolžnostnem" izvodu igre, ki ga je bilo treba predložiti oblasti? To se mi zdi verjetneje. Tak izvod, ki je romal v arhiv, se je laglje ohranil!

Neznanki ostajata ime *avtorja* in *kraj nastanka*. To bi ne bilo nič izrednega, saj je skoraj pravilo, da se na podobnih rokopisih ne omenja ne eno ne drugo. Ali pa je znana kakšna različica našega besedila ali pa besedilo *sámo* v naši (nemški) soseščini? P o l h e i m o v katalog nas pušča ne cedilu¹³. Res je sicer, da upošteva samo Štajersko in Koroško, v analektih pa tudi Bavarsko, toda pozna sploh samo dve pasijonski besedili in še tidve se po naslovu ne ujemata z našim besedilom. Besedilo je torej moglo nastati v kakem drugem delu nemškega jezikovnega ozemlja, saj so tudi komedijantske kompanije prihajale iz današnje zahodne Nemčije. Prinesle so ga s seboj in je bilo del njihovega igrskega sporeda. Omenil sem pa že začudenje, da v igrskih sporedih igralskih kompanij, kolikor jih navaja Dušan L u d v i k, sploh ni nobene pasijonske igre. Zakaj ne? Odgovora ni.

Kakor pri predstavi 1730 tudi pri predstavi 1771 ne bo mogoče ugotoviti, katera *družba* jo je igrala. Iz raziskav D. L u d v i k a izhaja, da je predstavo 1730 igrala, kakor

13 P o l h e i m, Karl Konrad: Katalog des Volksschauspiels aus Steiermark und Kärnten. Tübingen 1992, 188 sl.

sem že omenil, neka *neimenovana* nemška družina, za predstavo 1771 pa še tega ne izvemo. Kot nalašč za čas od 1768 do 1773 ni *nobenih podatkov*¹⁴! Očitno pa je, da je igralska družina, katera koli je že bila, tudi to leto gostovala v Kranju, še več, da je igrala isto, malenkostno dopolnjeno besedilo, kakor 1730! Ta ugotovitev nam zapre sapo. Kako je do "ponovitve" prišlo, ne vemo pojasniti. Pri tem se nam utrne misel, da so igralske družine, ki so gostovale v Ljubljani, sploh redno hodile gostovat drugam, npr. v Kranj, samo da viri o tem molčijo.

Neznanka je tudi *prizorišče* teh gostovanj. Igralske družine so igrale v Ljubljani od druge polovice 17.stol. v stari mestni hiši (rotovžu), pa tudi v dvorani deželne hiše (lontovža). Manjše družine so igrale npr. v semanjih dneh na trgu v začasni "kolibi", kakor jo imenuje D. L u d v i k¹⁵. Za Kranj oba rokopisa izrečno pravita, da je bila predstava 1730 "*na javnem trgu*", zapis za 1771 pa "auf öffentlichem Schau-Platz", na javnem prizorišču. Vsekakor za pasijonsko predstavo navadna "koliba" ni mogla zadostovati. Po didaskalijah v rokopisu 1771 je sklepati, da je predstava terjala vsaj z najnujnejšo mašinerijo opremljen oder, ki brez nje baročno gledališče ni moglo izhajati. Tako predvideva 4.prizor (Kristus na vrtu Getsemani), da se angel spusti "iz nebes" ("Ein Engel kommt vom Himmel"). Potrebna je bila torej priprava, s katero se je igralec iz nadodrja spustil na sceno. V zadnjem 15.prizoru, pa se Lucifer "pogrezne" v pekel ("Will lieber schon ... mich in die Höll versenken"). Za to je potrebna priprava, ki jo poznajo tudi naši boljši odri. Treba jo je bilo namestiti na kranjskem odru.

Ali je bila potrebna scenerija in kakšna, iz didaskalij ni jasno. V 12.prizoru predvideva didaskalija *visok mostovž*, s katerega Pilat Kristusa pokaže ljudstvu ("Christus wird ... auf einem hohen Gang allen (sic) Volk dargestellt"). - Na odru je bilo potrebno *drevo*, ki se nanj Juda v 7.prizoru obesí, v 10.prizoru pa *steber*, ki nanj Kristusa privežejo pri bičanju. - Važno nalogo je imela *zavesa*, ki je delila oder na sprednji in zadnji del. V 3.prizoru je zavesa zagrnjena, prvi del prizora poteka pred njo, nato pa se razgrne, da se pokaže miza zadnje večerje. V 5.prizoru (pri Anu) poteka dejanje najprej v zadnjem delu, nato se zavesa strne in sta na sprednjem odru Peter in dekla. Zavesa se tako s pridom uporablja tudi v drugih prizorih: v 7.prizoru, ko se Juda pred Kajfom skesa in ga ta odslovi, nakar se zavesa strne, da ostane Juda sam na sprednjem delu odra in k njemu pride Hudič; zavesa je zelo pomembna v 10.prizoru, ko Kristusa bičajo; v 11.prizoru, ko v zadnjem delu odra nastopata Pilat in Malh pa se zavesa strne in se Malh sam sestane s pismoukoma; zavesa prihaja v poštev v 12.prizoru, ko pred zagrnjeno zaveso nastopita Marija in Janez, nato pa se zavesa razgrne in se v zadnjem delu odra začne sprevod na Golgoto. (Te scenske rešitve niso čisto nič drugačne kakor na modernem odru!)

Postavitev odra na prostem je bila zahtevna naloga, če je hotel režiser ustreči vsem didaskalijam. Igralska kompanija je morala imeti s seboj dosti scenskih pripomočkov in zato velik *pratež*.

Seznam sodelujočih obsega *86 oseb*. Jasno je, da je večina igralcev morala igrati po dve ali tri vloge, če ne celo več. Sodelovanje v kraju najetih statistov ni izključeno. Kljub temu kompanija ni mogla biti maloštevilna.

14 Ludvik n.d. 50.

15 Ludvik n.d. 20.

Po vsem tem sklepamo, da so bile kompanije velika in resna *podjetja*, ki niso imele nič skupnega s cenenimi "komedijanti", katerih ime je imelo upravičeno pejorativni prizvok. Dušan L u d v i k ponovno poroča, kako so principalisti strogo pazili na vedenje in moralo svojih igralcev, kako so zato uživali ugled v družbi, vzdrževali korektne stike s predstavniki oblasti, jim posvečali predstave in zato dobivali ne samo moralno, ampak tudi materialno priznanje, in da so nekateri umrli kot premožni ljudje.

Da je predstava na ljudstvo močno učinkovala, potrjuje naslov obeh rokopisov, ki govori o pogostih *solzah* gledalcev. H. C o s t a po tem sklepa, da je gledalstvo dojemalo nemške verze in se jim živo odzivalo. To ne bo držalo. Učinkovalo ni nemško besedilo, marveč vsakomur iz evangelijev znano, nazorno na sceni prikazano dogajanje. Da so Kranjčani v 18. stol. nekaj nemškega razumeli, je gotovo, toda v jedru je bil Kranj tedaj in poprej slovensko mesto. Slovenska je bila skoraj v celoti vrhnja plast prebivalstva, ki pa je bila nemščine večča po izobrazbi ali zavoljo poslovnih potreb. Nemških verzov preprosti slovenski živelj ni dojemal, zato so mu te in take predstave ostale tuje in v našem izročilu niso zapustile sledi.

*

Obe predstavi - morebiti je bilo celo več podobnih - sta s *kulturno-zgodovinskega vidika* vredni raziskave. Moj prispevek kaj več kakor predstavitev ni mogel in tudi ni hotel biti. Izsledki, kolikor jih je bilo, so dokaj pičli. Morda bi arhivsko gradivo le še kaj pojasnilo, če bi se našel kdo, da ga ponovno pregleda.

Dokaj gotovo je,

- da obeh predstav Pasijona niso odigrali domači igralci, ampak nemški potujoči komedijanti (Hoch-Teutsche Comoedianten),
- da so le-ti sezonsko igrali v Ljubljani in so v Kranju samo gostovali,
- da sta bili besedili obeh predstav (skoraj) identični, izvirnega obrazca pa ne poznamo in tudi štajersko-koroških različic Polheimov Katalog ne navaja,
- da obe znani predstavi nista bili edini in da so nemški igralci gostovali (v Kranju) še poprej in pozneje.

Ob tem pa ostaja vrsta neznank, ki jih bo težko razrešiti, zlasti,

- katera nemška družba je igrala v Ljubljani v sezoni 1729-30 in v sezoni 1770-71;
- zakaj se v igriških sporedih komedijantov ne navajajo pasijonske (in druge duhovne) igre, ki so v postnem času edine mogle biti na sporedu;
- kako da sta dve (neznani, vsekakor pa različni) igralski družbi v razmaku *štirih desetletij* gostovali v Kranju z *istim besedilom* pasijonske igre.

V druge uganke, ki jih zastavljata obe pasijonski predstavi, se rajši ne spuščam.

*Zusammenfassung***Zwei deutsche Passionsspiele in Krainburg/Kranj (1730 und 1771)**

Verf. untersucht zwei bisher kaum oder gar nicht beachtete Passionsvorstellungen, die in deutscher Sprache in Krainburg/Kranj in den Jahren 1730 bzw. 1771 aufgeführt worden sind.

Über die erste berichtete schon Dr. Heinrich C o s t a im J. 1857 (s. Anm.3), doch fand sein Bericht auf deutscher Seite keine Beachtung. Er umfaßt Angaben über den Text, die Handschrift, die er käuflich erworben hatte, die mitwirkenden Rollen und eine Inhaltsübersicht nach den einzelnen "Vorstellungen" (15 an der Zahl); jeder folgte ein Intermedium, welches von einem Genius gesungen wurde. Nach dem Tode von Heinrichs Sohn Etbin (1875) wurde ein Teil des Nachlasses zusammen mit der Passionshandschrift an die Bibliothek in St. Petersburg verkauft und gilt heute als verloren.

Die Handschriften-Abteilung der National- und Universitätsbibliothek (NUK) in Ljubljana besitzt jedoch die Handschrift eines zweiten Passionsspiels, welches 1771 desgleichen in Krainburg/Kranj aufgeführt worden ist. Verf. versucht, die Umstände der Aufführung aufzudecken und eine provisorische Analyse des Textes vorzulegen. Er meint behaupten zu können, daß beide Texte trotz unwesentlicher Unterschiede identisch sind. Es ergibt sich weiters, daß die Spiele von "hoch-teutschen Komödianten" aufgeführt wurden, die ab 1653 jährlich während der Theatersaison in Ljubljana gastierten und von Ljubljana aus Passionsspiele als Gastvorstellungen in Krainburg/Kranj veranstalteten. Obwohl eine Reihe von Schauspielergesellschaften, dank der Forscherarbeit von Dušan L u d v i k, bekannt ist, fehlen jedoch für beide Jahre (1730 und 1771) alle näheren Angaben über die jeweils gastierende Truppe. Weiters sucht man in Polheims Katalog der Volksschauspiele (s. Anm.13) vergebens nach Varianten des in Krainburg/Kranj aufgeführten Textes. Auch sonst stehen wesentliche Angaben über die beiden Vorstellungen noch aus.